

Vatjalaiset sorokat

Innovaatio vatjalaisessa kansanpuvussa

Päähineillä on kautta aikojen ja kaikkialla maailmassa ollut laaja merkityskenttä. Paitsi että päähineet suojasivat ilmastoa vastaan, ne soveltuivat näkyvästi osoittamaan kantajansa sosiaalista (mm. kruunu, Leloir 1951: 129) ja taloudellista (mm. diadeemi, Boucher 1965: 442; Leloir 1951: 148) asemaa, uskontoa (nunnien ja pappien päähineet mm. Boucher 1965: 425, 437; Leloir 1951: 437), ammattia (mm. tohtorinhattu, Boucher 1965: 428) ja aviosäätystä (mm. Leloir 1951: 106; Boucher 1965: 426; Heller-Winter 1984: 13; Pylkkänen 1955: 230). Euroopassa kansanomaisessa pukeutumisessa säilyi pitkään, paikoitellen aina 1920-luvulle asti, ero naimattomien ja naineiden naisten päähineiden välillä. Erilaiset hunnut ja enemmän tai vähemmän koristeelliset lakit symbolisoivat nainutta naista ja hänen alistumistaan miehelleen (Svensson 1929; Boehn 1925: 194—195; Heller-Winter 1984: 13, 15; Ley 1984: 82; Zischka 1984: 109; Gagen-Torn 1933: 79—80; Zelenin 1926: 315). Päähineen symbolista merkitystä kuvastivat korostetusti myös häämenot, joissa päähineen vaihdolla oli siirtymäriitin yhtenä vaiheena tärkeä osa tapaoikeudelliselta kannalta (Talve 1987: 133—147).

Tiettävästi vatjalaisten vanhoilliset päähineet pystyivät yksityiskohtaisesti ilmaisemaan kantajan ikää ja aviosäätystä ainakin 1700-luvun loppupuolella aina 1850-luvulle asti (Öpik 1970, viitteet 45 ja 62 ja niissä mainittu kirjallisuus; Šlygina 1986: 214—215; Talve 1987: 144, 152). 1800-luvun puoliväli oli kuitenkin myös vatjalaisten kannalta murrosvaihetta, joka arvatenkin heijastui kansanpukuihin ja niiden muutosprosessiin. Tarkastelumme kohteena on vatjalaisten vaimon päähine, *sorokka*. Laajassa vatjalaisaiheisessa pukukirjallisuudessa on sorokkaa käsitelty ainoastaan ohimennen ja silloinkin sen muotoseikkoja (Prytkova 1930: 329—330; Ränk 1960: 31—32; Manninen 1934: 318; Sirelius 1916: 46; Öpik 1970: 31; Šlygina 1977: 137). Havaintojen rungon muodostavat Suomen kansallismuseoon hankitut vatjalaiset sorokat. Milloin, missä ja miksi omaksuttiin sorokka vatjalaisnaisten pukuparteen? Vatjalainen sorokka esimerkkinä pyritään valaisemaan innovaatioprosessia ja siihen mahdollisesti vaikuttaneita syitä.

Sorokoiden hankinta kansallismuseon kokoelmiin

Inkeristä on saatu Suomen kansallismuseon suomalais-ugrilaisiin kokoelmiin yhteensä yhdeksän sorokkaa (SU 4304: 49—53; SU 4524: 140—142; SU 4847: 1). Näistä kahdeksan kappaletta kuuluu Vihtori Alavan (ent. Forsbergin) keräelmiin. Ylioppilas



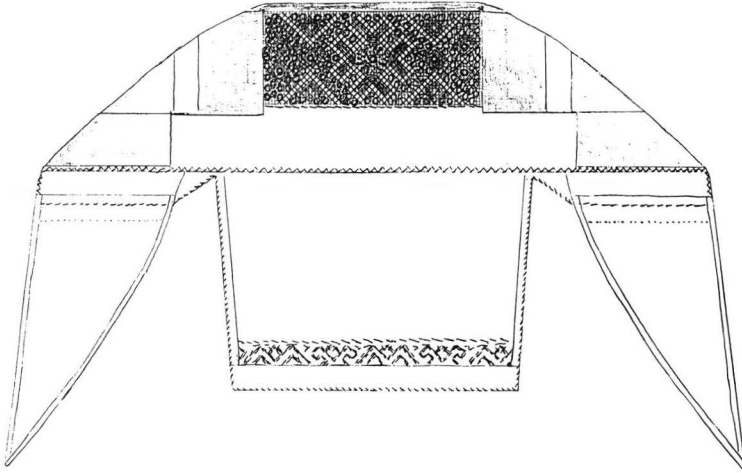
Kuva 1. Polaga Lariitytär Borana yllään vanhanaikainen vatjalaispuku, joka oli säästetty kuolinpuvuksi. Päässä on sykerön varaan asetettu paikashuntu solmittu takaraivon kohdalta. Hunnun ylle on sidottu neliskulmainen ja kirjontakoristeinen juhlahiina, *šolkkarätti*. V. Alava 1901. Kuva museovirasto.

Forsbergilta lunastettiin vuonna 1892 Ylioppilasosakuntien kansatieteelliseen museoon hänen Viipurilaisen osakunnan stipendiaattina Länsi-Inkerissä keräämänsä kokoelma (ptk. 16. 12. 1892). Noin 100 esineen joukossa oli kolme vatjalaisorokkaa ja niihin kuuluva niskakoriste (SU 4524: 140—143). Vuonna 1901 Alava varta vasten pyrki kartuttamaan museon kokoelmia runonkeruun ohella (Alava 1927). Tuloksena oli mm. viisi orokkaa ja niihin liittyvät otsanauha, niskakoriste ja aluspäähine (SU 4304: 49—53; 62, 48, 47). Lopuksi E.N. Setälä ja Vilho Setälä toivat matkaltaan vuonna 1909 yhden sorokan kansallismuseon kokoelmiin (SU 4847: 1).

Sorokoiden muoto, koristelu ja käyttötapa

Kaikki sorokat on ommeltu käsin kotikutoisesta valkaisemattomasta pellavapalttinakankaasta. Otsamus, lakimus ja korvukset muodostavat päähineen. Saumakohtiin on lisäksi ommeltu kangas- tai silkkinauhoja, jotka ovat väriltään punaiset (SU 4304: 141, 142; SU 4524: 49—53), siniset (SU 4847: 1) tai kellervät (SU 4524:140). Jokaisen päähineen otsamuksessa on kirjontakoristeinen alue, joka on kooltaan noin 12 × 7 cm. Ompelukirjonnan ääriviivojen tehosteina on käytetty metallisia paljetteja, joita on kiinnitetty runsain määrin otsamukseen. Lakimusten päässä on noin kolmen sentin levyinen kirjontakoristeinen vyöhyke.

Kahta päähinettä lukuun ottamatta sorokoissa otsamuksen kirjonta-aihe on hämmästyttävän samanlainen. Se muodostuu kahdesta isokokoisesta vino- eli Andreaksen rististä, joiden väliin on ommeltu ankkuriristiä muistuttava kuvio. Schvindtin mukaan se on suomalaisissa ompelukoristeissa nimeltään *lättöpää* (Schvindt 1895: 14—15, kuosien numerot 117—119). Tekotapa on otsamuksissa niin ikään samanlainen. Vinoristit on ommeltu valkoisella puuvillalangalla laakapistoin lehtosittain ja keskuskuvio taas metallilangalla lankaa säästävän kultaompeleen tapaan. Hopean-



Kuva 2. Sorokka: SU 4524: 140, Kattila, Pummola. Otsamuksessa ja lakimuksen päässä metalli- ja silkkilankaompelua sekä runsaasti paljetteja. Nauhat vaaleankeltaista silkkiä. Otsamuksen kirjontakoristelun mitat: 13 × 6,5 cm, lakimuksen mitat 23 × 17 cm.

tai kullanvärinen metallilanka kulkee ainoastaan kankaan oikealla puolella, ja se on kiinnitetty pohjakankaaseen kellervällä silkkilangalla. Ompelutapa oli tavallinen ainakin venäläisissä kansanomaisissa kulta- ja hopealankanauhoissa (Maslova 1978: 39).

Kahdessa muussa sorokassa aihe on joko geometrinen tai naturalistinen. Geometrisaiheinen kuvio on kahdeksansakarainen ruusuke eli Schvindtin mukaan *Raudun kuva* (Schvindt 1895: 55, kuosi 354; SU 4304: 49). Toisen sorokan otsamukseen on taas ommeltu kaksi lintua puun molemmin puolin (SU 4304: 51).

Lakimuksiin kirjontakoristelu on tehty joko etupistoin luotoksittain (SU 4304: 50, 53; SU 4524: 141, 142; SU 4847: 1) tai metallilanka-ompelella (SU 4304: 49, 51, 52; SU 4524: 140).

Sorokat puettiin päähän tuen eli aluspäähineen varaan, jollaisen Alava hankki toiselta matkaltaan vuonna 1901. *Sliikka* on karkeasta pellavakankaasta tehty lakki, joka on otsamuksesta kovitettu ja jossa on kaksi paria kiristysnauhoja. Toisella parilla nauhoja kiristettiin tuki päälle ja toisella parilla taas otsasta niskaan (SU 4304: 47).

Sorokkaan yhdistelmäpäähineenä kuului myös otsanauha, *pletisko* eli *pletna*, joka oli pala kullalankanauhaa kiinnitysnauhoinen (SU 4304: 62; SU 4524: 132). Niskakoristeet, *pozatelnikka* (myös *posatelnikka*) ripustettiin lisäksi niskaan. Ne olivat punaisesta tai sinisestä verasta leikattuja kangaspaloja, joiden päät oli koristettu helmikirjonnalla ja solmituilla villahapsuilla (SU 4304: 48; SU 4524: 143).

Prytkovan vuonna 1927 taltioima sorokka vastasi muodoltaan ja koristelultaan edellä kuvattuja (Prytkova 1930: 330).

Ajoitus

Vatjalaisten sorokka mainitaan tiettävästi ensimmäisen kerran Ahlqvistin sanastossa (Ahlqvist 1856: 151—152 *den nu brukliga ryska qvinnomössan R. copoka*). Kirjallisuudessa ei kyseisestä päähineestä ole muita mainintoja. Siksi on turvaututtava Vihtori Alavan seikkaperäisiin muistiinpanoihin. Vuonna 1892 kerättyyn kokoelmaan on sorokasta kirjoitettu seuraavat tiedot:

»Sorokka on ommeltu kahdesta kappaleesta kuten A 9 (= karjalainen harakka Rautu-Sakkolasta), joista toinen on nimeltään *ottelnikka*, otsallinen ja toinen (*sorokaa äntä*, lakimus. Molemmat kappaleet ovat osittain verhotut kellertävällä silkillä ja kirjatut (otsa ja lakimuksen pää) hopean-karvaisella rihmalla ja pienillä vaskiheloilla (*kanaa silmiä*). Sorokan kanssa, jota venäinuskaiset kantoivat, pidettiin *slikka*, *pozatelnikka* ja (otsalla) *pletlesko*, kullankiiltävä nauha.» (SU 4524: 140)

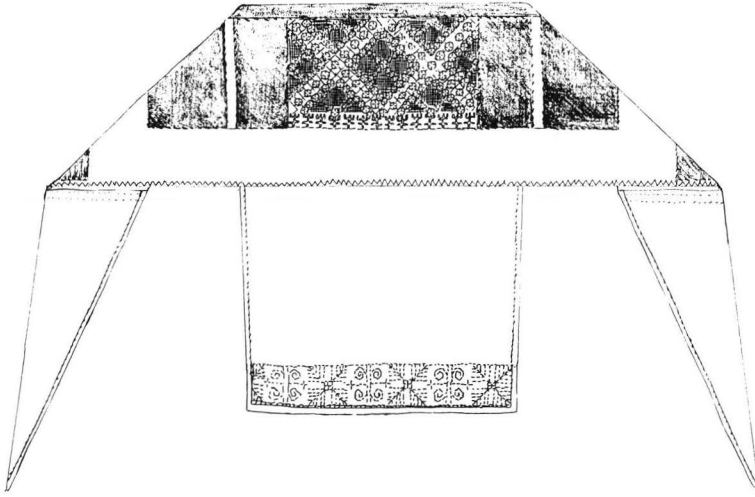
Näistä muistiinpanoista selviää, että keruuaikana ei päähine enää ollut ainakaan aktiivikäytössä; onhan Alava käyttänyt imperfektimuotoa. Vuonna 1901 kerääjä määritteli tarkemmin sorokan käyttöaikaa. Sen mukaan sorokka tuli käyttöön yhdessä venäläismallisen olkainhameen, *ummikon*, ja kirjontakoristeisen *čiutto*-paidan kanssa (Votica XVI/1: 545). Esineluetteloon on lisätty seuraava tarkennus:

»Paikas-päähineen jälkeen tuli kaikissa vatjalaiskylissä vaimojen päähineenä sorokka, ja kun vanhempi kansa piti *amotta*, oli nuoremmalla kansalla jo *ciutta* (paita) sekä sen päällä erityinen hame, nimeltään *ummikko* (SU 4304: 26)

Tiedot on merkitty muistiin Kattilasta ja sen seuduilta. Vuonna 1892 Alava kiertele siellä ja hankki esineitä etupäässä Pummolan kylästä (Votica V: 249—251). Vuonna 1901 tehdyt tarkennukset ja selvitykset ovat taas Matin kyläläisiltä. Informanttien ikä antaa lisää valaistusta sorokoiden ajoitukseen. Haastatteluhetkellä vuonna 1901 Okse oli 68-vuotias ja asui Kattilan Suuriotsassa. Hän oli syntymään Villikaiskylästä (Votica XII: 188; SU 4304: 1; Salminen 1931: 647). Oksen syntymäkylässä Villikaisissa pidettiin sorokkaa 25 vuotta sitten — kirjoitti muistiin Alava kesällä 1892 (Votica III: 226) — eli oletettavasti Oksen nuoruudessa. Pol'a, Polaga Lariitytär Borana, Onissiman vaimo oli suurperheessä *vana emä* ja kuvienkin perusteella hän kuului iäkkäiden ikäryhmään (SUK 495: 20—21). Hän oli kotoisin Sauvokkalasta (Votica X: 2; XII: 194, 263, 264; XVI/I: 538—545; Alava 1927). Esineistä kirjoittaessaan Alava mainitsi nimeltä myös *Paroi-baban*, joka edusti todennäköisesti samaa ikäluokkaa kuten Okse ja Pol'a (SU 4304: 1—7; Salminen 1931: 648).

Alavan keräämät sorokat edustivat keruuhetkellä mennyttä muotia. Haastateltavat muistelivat kaikki menneen, nuoruuden ajan päähineenä sorokkaa ja siihen kuuluvia koristeita. Heidän ikänsä perusteella voidaan väittää, että kaikki nämä vatjalaisvaimot syntyivät noin 1830-luvulla ja heidän nuoruutensa aika osui siten 1800-luvun puoliväliin. Siihen aikaan eli 1850-luvulla oli Kattilan seuduilla ollut rinnan ainakin kaksi erilaista pukukokonaisuutta. Amō-puku paikashuntuineen ja helmi-päähineineen esiintyi jokseenkin täydellisenä lueteltuna ainakin Lönnrotin (Haltsonen 1958a: 188) ja Regulyn (Haltsonen 1958b: 60) muistiinpanoissa ja Ahlqvistin sanastossa (1856: 142 *paikas*; 149 *rukka*: 157 *ummikko*).

Prytkovan vuonna 1927 saamat tiedot sliikan ja sorokan käyttöajasta vahvistavat Alavan kertomia. Kattilassa enemmistö vanhoista naisista muisteli sliikkaa vanhojen naisten päähineenä, jollaista oli pidetty 1870-luvulla. Ainoastaan yksi, keruuvuonna 98-vuotias vanhus Praskov'ja Nikolaeva tiesi kertoa, että hänen nuoruudessaan sitä olivat pitäneet myös nuoret naiset (Prytkova 1930: 329).



Kuva 3. Sorokka: SU 4524: 141, Kattila, Pummola. Otsamuksessa tiivistä metallilankaompelua ja kirjontakoristelun ääri viivoja myöten paljetteja. Lakimuksen päässä punaista luotoksittain ompelua. Koristenauhhat ovat punaista puuvillakangasta. Otsamuksen kirjontakoristelun mitat: 11,5 × 7 cm, lakimuksen mitat 21 × 15,5 cm.

Setälän hankkima päähine saattaisi olla peräisin Soňa Johreinnainelta, joka oli silloin, vuonna 1909, 40-vuotias (Setälä 1964: VI). Sorokkaa koskevat tiedot ovat ainakin kaikki peräisin Sonältä (*sorokka kana silmikka* Setälä 1964: 63; valkoisella langalla tehty reikä-ommel sorokassa *ire tee 'hiiritie'* 1964: 60).

Alavan, Setälän ja Prytkovan haastateltavien tiedot sorokan käyttöajasta osoittavat, että päähinettä oli pidetty 1850-luvulla uutena nuorten muotipäähineenä ja sen jälkeen taas vanhojen naisten päähineenä ainakin 1870-luvulle asti.

Haastateltavien iän lisäksi ajoituskriteerinä voidaan käyttää myös museoon hankittujen päähineiden kuntoa koskevia seikkoja. Kokoelman kaikki yhdeksän sorokkaa ovat käytöstä kuluneita. Niissä pohjakangas on paljosta pesusta vanuttunut. Otsamusten kirjontakoristelua on jouduttu jopa kohentamaan; ratkettuja metallilankoja on korvattu silkkilangalla ja osittain peitetty metallisilla paljeteilla. Lakimusten päässä oleva kirjontakoristelu on samoin kärsinyt ajan kulusta; metallilankakirjonta on puutteellista ja punaisella ommeltu taas väriltään haalistunut. Nämä seikat viittaavat kaikki siihen, että päähineet olivat museoon tullessaan käytettyjä ja kuluttuja, mikä tukee Alavan ajoitusta päähineiden käyttöajasta ennen 1870-lukua.

Sorokkapäisiä vatjalaisnaisia ei ole onnistuttu ikuistamaan valokuviin. Vuosien 1892—1914 välisenä aikana otetuissa valokuviissa ei ole ainuttakaan vatjalaisnaista, jolla olisi sorokka päässä (V. Alava SUK 5A; SUK 494; SUK 495; Vilho Setälä SUK 6; SUK 564; J. Lukkarinen SUK 7; Samuli Paulaharju KK 3490: 1202—1308; A.O. Väisänen SUK 128). Iäkkäät vatjalaisnaiset esiintyivät kuvissa *povoinik*-lakkii päässä (esim. SUK 6: 36; KK 3904: 1204). Samoin kuvaamissaan vatjalaisissa häissä Alava tavoitti päähineen vaihdon ja lahjojen valmistamisen yhteydessä lakkia, jota hän kutsui nimeltä *povoinikka* (Alava 1908: 17, 34, 71). Hänen mielestään se oli vatjalaisnaisten tavallinen päänkate:

»Nykyään on kaikilla vatjalaisilla »naisilla» (paitsi Joenperän kylässä Laukaan joen suulla asuvilla) yleisenä päähineenä *povoinikka*. Sama laita Soikkolassakin, missä ennen oli pidetty sliikkaa (kukkelin rinnalla, joka on paremmin säilyttänyt arvonsa).» (SU 4524: 128 huomautus)

Tätä havaintoa vahvistivat myös vatjalaiset kielinäytteet, joista puuttuu tyystin sorokka sekä sanana että terminä. Niissä mainitaan sen sijaan usein lakki eli povoinika (Mustonen 1883: 181 'matala naisen lakki'; Lensu 1930: 264, 284; Kettunen-Posti 1932: 10, 116, 412; Mägiste 1943: 60).

Tutkijoiden muistiinpanoihin, haastateltavien ikään, 1890—1910-luvulla otettuihin valokuviiin ja sorokka-päähineiden kuntoon perustuen voidaan päätellä, että sorokkaa on pidetty vatjalaiskylissä 1850-luvulta lähtien 1870-luvulle asti. Sorokka edusti paikallista muotia, se tuli syrjäyttämään monimutkaista paikas-huntua ja helmilakia ja lopulta se sai väistyä suhteellisen pikaisesti povoinik-päähineen tieltä.

Alueellinen levinneisyys

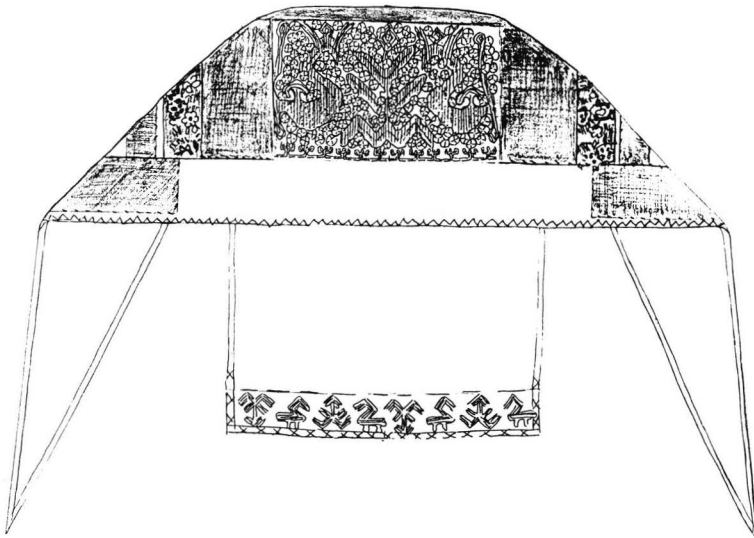
Alavan hankkimat sorokat ovat kaikki Kattilasta. Kesällä 1892 hän osti kolme vatjalaissorokkaa ja niskakoristeen Pummolasta yhteensä 2,40 ruplan hinnasta (Alava Votica V: 250, 252). Kesällä 1901 hän hankki sorokat, aluspäähineen ja otsanauhan Kattilan Suuriotsasta (Alava Votica III: 102). Tietoja sorokasta ja sen käytöstä hän sai Okselta, joka oli asunut Suuriotsassa ja oli kotoisin Villikkalan kylästä, kuten jo aiemmin mainittiin. Paroi-baba oli samoin Kattilan Suuriotsasta. Kattilan lisäksi Alava sai tietoja sorokasta Pol'a Boranalta Matin kylässä, ja hän oli taas kotoisin Sauvokkalasta. Alavan mukaan sorokan käyttöalue siis rajoittui Kattilaan ja Kattilan kautta luoteeseen Laukaanlahdelle kulkevan maantien varrella sijaitseviin muutamiiin kyliin, nimittäin Matin, Sauvokkalan ja Villikkalan kyliin. Mikäli Setälä sai ostettua sorokan Soňa Johreinnainelta, on sekin päähine peräisin Suuriotsasta (Setälä 1964: VI, Salminen 1931: 648).

Varhaisin sorokkaa koskeva tieto Ahlqvistin sanakirjassa on Anna Ivanovnalta, joka oli ollut kotoisin Kattilan Pieni-Rutjan kylästä (Ahlqvist 1856: VII; Salminen 1931: 646). Prytkovan vuonna 1927 hankkima sorokka on kylää mainitsematta Kattilasta (Prytkova 1930: 330).

Maantieteellisesti Kattila kuuluu Keski-Inkeriin. Näyttää siltä, että sorokan käyttöalueen keskuksena oli ollut Kattila ja sen lähiympäristö ja lisäksi länteen vievän maantien varrella sijaitsevat muutamat kylät, nimittäin Mati, Sauvokkala ja Villikaiskylä.

Kun sorokka oli käytössä 1800-luvun puolivälissä, voidaan väestösuhdetta alueella tarkastella Köppenin vuoden 1848 tilastojen valossa. Niiden mukaan Kattilan kylät olivat voittopuolisesti vatjalaisia (Kattilassa 168 vatjalaista ja 58 savakkoa; Pummolassa 153 vatjalaista ja 26 savakkoa; Pien-Rudjassa 71 vatjalaista; Matissa 90 ja Pihlaalassa 442 vatjalaista ja 8 savakkoa Köppen 1867: 20). Kylä yhdistävänä piirteenä voidaan pitää Iilian palvontaa. Iiliaan liittyviä muistoja oli niissä jokaisessa: Iilian lähteet Kattilassa ja Matissa ja Iilian kappelit Pummolassa ja Pihlaalassa (Ojan-suu 1906: 3; Alava 1901: 81; Lukkarinen 1912: 51—53; Talve 1981: 10—13).

Alava piti Kattilaa vatjalaisatuksen keskuksena (Alava 1927). Sieltä on kerätty runsas saalis kansanrunoutta aina 1800-luvun puolivälistä lähtien (Salminen 1929: 5—14, 26—27). Alava suuntasi tiensä hankkimaan vanhoillisia vaatekappaleita mu-



Kuva 4. SU 4304: 51, Kattila. Otsamuksessa ja lakimuksen päässä lintuaiheista metallilankaompelua. Nauhat viinin- ja heleänpunaista sekä puku kallista puuvillapalttinaa. Otsamuksen kirjontakoristelun mitat 11,5 × 7 cm.

seon kokoelmiin nimenomaan Kattilasta (Alava 1927). Hän mainitsi samalla Kattilan hovin myönteisestä vaikutuksesta, joka oli omiaan säilyttämään vatjalaista vaatetartta. Hovin juhlissa vatjalaistytöt nimittäin emännän toivomuksesta esittivät kansantansseja kansanpuvuissaan hovin vieraille (Alava 1927: 14). Pummolassa tiedettiin kertoa kesällä 1892 Alavalle, että vatjalaisnaisia on viety »Pietariinkin vatjalaisvaatteissa laulamaan noita virsiään (pulumavirsiään) joulun aikaan useampana vuonna» (Alava Votica III: 247). Muistitiedon mukaan esiintymisistä on heille maksettu rahapalkkio. Vatjalaisten keskuksena oli Kattilassa vatjalainen kansallistunne ehkä voimakkaimmillaan ja sen yhtenä ilmenemismuotona saattoi olla kansanpuku.

Sorokka innovaationa

Sorokka oli Kattilan seudun vatjalaisvaimojen päähineenä vuosien 1850—1870 välisenä aikana. Miksi päähine uudistettiin ja miksi päädyttiin valitsemaan sorokka laajasta päähinevalikoimasta (sapana, kukkeli, lakki, sliikka, povoinikka)? Näihin kysymyksiin pyritään vastaamaan selvittämällä ensin sorokan suhdetta entisaikoina vallitseviin vatjalaisiin päähinemuotoihin. Seuraavaksi tarkastelemme vatjalaisorokkoita ortodoksisten karjalaisten, inkeröisten ja venäläisten vastaaviin päähineisiin verrattuna.

Sorokka ja paikas-huntu

Kampaus ja päähine muodostivat kokonaisuuden ja olivat vuorovaikutuksessa toisiinsa. Näin myös vatjalaisilla. Tietävästi vatjalaisvaimoilta leikattiin hiukset hää-

menojen yhteydessä ikään kuin avioliiton solmimisen tapaoikeudellisena vahvistuksena (Ojansuu 1906: 4; Talve 1987: 140, viitteet 65, 69; Alavan haastattelutiedot 11. 8. 1892 Villikaiskylä, Kattilan puoli Votica IV: 226; Paroi-baba 15. 6. 1901 SU 4304: 1; Votica XII/a: 107, 376). Aviovaimojen leikattujen (harvennettujen?) hiusten ylle asetettiin huntu, jonka tarkoituksena oli todennäköisesti verhota naisten hiukset sivullisten katseilta (Zelenin 1926: 317; Prytkova 1930: 329; Ley 1984: 82).

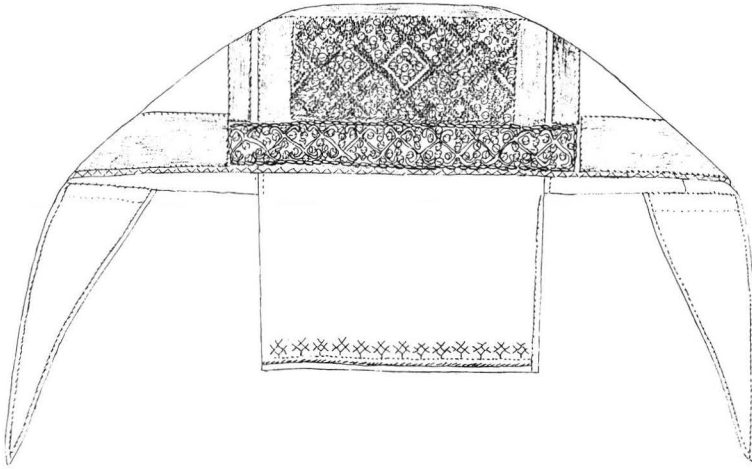
Vatjalaisvaimojen päähine koostui useasta osasta. Sen tärkeimpänä osana oli niskaan solmimalla kiinnitetty huntu, *paikas*, joka kuului ikään katsomatta jokaiselle naineelle naiselle (Öpik 1970: 147, viite 62 ja siinä mainittu kirjallisuus; SU 4304: 1—3; SU 4524: 139). Paikas eli *kiikka* sidottiin päähän siten, että se työntyi otsalle sarven tapaan »niinkuin kalkkunan nokka» (Alava Votica IV: 226). Muoto saatiin aikaan asettamalla pääläelle sykerö. Vatjalaisten sykerö oli noin kymmenen sentin mittainen kangaspalasta ommeltu patukka, johon kovikkeeksi laitettiin lastuja, pel-lavaa yms. Alavan tiedonantaja Polaga Lariitytär Borana käytti sykeröstä nimitystä *paikassöö syä*, ja se oli hänen mielestään tehty *žiižkoss* (Alava Votica XII/a: 374, tiedon julkaisi Manninen ilman viittausta, Manninen 1934: 309 ja hänen mukaansa Ränk 1960: 30—31; Heikel 1900: 6). Alavan karkeasti translitteroima sana vastannee Setälän sanakirjassa esiintyvää *isiskoa*, joka tarkoittaa 'puun pärettä' (Setälä 1964: 86).

Vanhoillisen hunnun ja sorokan välillä on tässä kohdin yhtäläisyyksiä. Molemmat solmittavat päähineet edellyttävät aluspäähineen käyttöä, mikä oli paikashunnulla sykerö ja sorokalla sliikka. Kampauksessa ero oli sen sijaan suuri. Sykerö asetettiin pääläelle ja kiinnitettiin sinne kenties jäljelle jätettyjen hiussuortuvien avulla; eihän naineella naisella ollut pitkiä hiuksia saatikka palmikkoja. Sliikka asetettiin kahden palmikon muodostaman hiusseppeleen ylle. Kampaustapa saattaisi olla eräs selitys uutuuden omaksumiselle. Hiusten leikkuu näytti harventuneen ja lakanneen ainakin jo 1800-luvun loppupuolelle tultaessa. Alavan informaattorit muistelivat, miten vastahakoisesti nuoret tytöt olivat alistuneet hiusten leikkaamiseen. Paroi-baban sanojen mukaan: »Miul ämmä oli, haasto; kellä kassad suured, ja mentii niittämää, da i penkii ala meni tyttö da i ei anna löikata.» (SU 4304: 1).

Sliikan käyttö ei sen sijaan edellyttänyt hiusten leikkuuta, vaikka tarkoitus oli sama: piiloittaa naiseen naisen hiukset sivullisten katseilta. Sliikka kelpasi siten niin leikattujen hiusten kuin myös sykerön korvikkeeksi. Vaikka hiuksia ei enää 1800-luvun toisen puoliskon aikana leikattu, oli perinteisen ajattelutavan mukaan hiukset piiloitettava ja tähän tarkoitukseen soveltui erinomaisesti aluspäähine. Päähineen symboliarvo ja funktio ovat säilyneet, muutos tapahtui kampauksessa ja päähineen tyy-pissä.

Paikas-huntu oli sinänsä koristelematon liinapäähine. Hunnun ja sorokan sitomistavassa oli yhteisiä piirteitä: molemmat päähineet solmittiin niskasta siten, että sitomiskohta jäi hunnun tai sorokan lakimuksen alle piiloon. Sorokkahan vastaa tyyppinä huntupäähineitä (Talve 1987: 146, viite 110; Zelenin 1926: 545; Sirelius 1916: 45; Manninen 1934: 317; Öpik 1970: 148, viite 62). Koristelemattoman paikashunnun ja kirjontakoristeisen sorokan välimuotona voidaan pitää Alavan hankkimia päähineitä, joita hän kutsui kuolinpäähineiksi. Ne on saatu Matin kylästä mahdollisesti Polaga Lariitytär Boranalta (SU 4304: 6—9). Alavan tuomat päähineet vastannevat Mustosen termiä, *otsimusta*, joka oli 'valkea, silmille riippuva vaate (ruumiilla)' (Mustonen 1883: 177).

Kuolinpäähineet on ommeltu kahdesta erikokoisesta ja erilaatuisesta kangaspa-



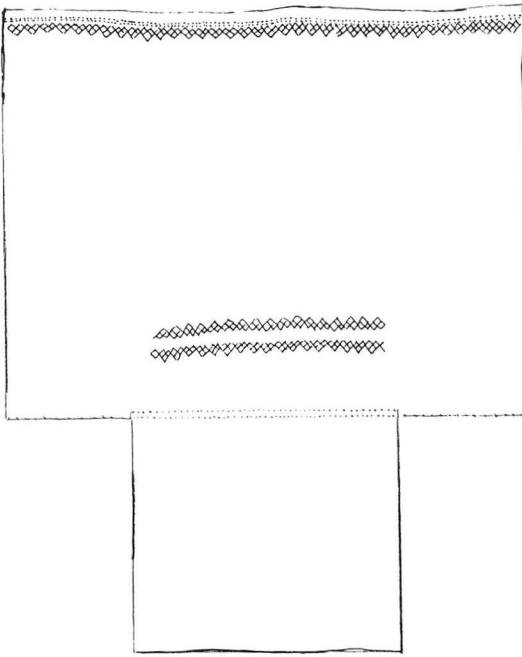
Kuva 5. SU 4847: 1, Kattila. Otsamuksessa valkoista laakapisto-ompehua ja kuvion ääriivivoja pitkin paljetteja. Otsamuksen reunassa metallilankaompehua. Lakimuksen päähän luotoksittain tehty ompelu on osittain punaisella ja osittain vaaleankeltaisella puuvillalangalla. Koristenuhat harmaata silkkiä ja tummansinistä puuvillapalttinaa. Otsamuksen kirjontakoristelun mitat 14×7 cm.

lasta. Koristelematon ja reunoistaan huolittelematon kangaspala on niissä kooltaan noin 17×18 cm ja se on toimikassidoksista kangasta. Toinen, kooltaan noin 40×30 cm oleva palttinasiidoksinen kangaspala on koristettu reikä- ja luotoksittain ompelulla. Päähineissä ei ole kulumia eikä merkkejä kiinnitystavasta. Huntuun viittaa kookas koko, sorokkaan taas koristeellisuuden lisäksi keskisauma. Kuolinpäähineenä sellaista kenties pidettiin Mustosen sanojen mukaan siten, että koristelematon osa verhosi kasvoja ja koristeellinen lakimus taas asettui päälle niskaan asti. Valkeasta hunnuntapisesta kuolinpäähineestä tiesi Päss (1939: 207), Haavamäen mielestä povoinik oli siinäkin funktiossa (1934: 439).

Kuolinpäähineen iästä ei ole tietoja. Oliko kenties 1800-luvun alkupuolella ja sitä ennen pidetty paikas-huntua vainajan päänkatteen funktiossa vai oliko jo silloin mahdollisesti erikoinen päähine tarkoitusta varten? Näihin kysymyksiin ei ole pätevää vastausta aineiston puutteen takia. Alavan hankkimat kuolinpäähineet ovat Matin kylästä ja Kattilasta ja vahvistavat siten olettamusta Kattilan vatjalaisnaisten paikallismuodista ja voimakkaasta perinnesidonaisuudesta.

Paikas-huntu oli koristelematon. Kuitenkin vastaviihityt nuorikot ja nuoret vaimot olivat pukuneet sykerön varaan asetetun hunnun päälle helmilakin, *päässe*, joka koristelultaan vaihteli eri ikäryhmissä (Öpik 1970: 151, viite 67 ja siinä mainittu kirjallisuus; SU 4304: 1, 3). Helmilakissa oli kolme erilaista koristeainesta, jotka vastasivat samalla kolmea eri väriä. Korkea lakki oli keltaisten lasimassahelmien verhoama. Päähineen oikealla puolella oli kaurisimpukan kuorista koottu koriste, *tšämmelpilkku*, mikä hohti valkoisena (Alava Votica XVI: 544; Mustonen 1883: 173, 178; SU 4304: 1). Messinkispiraaleista punomalla tehty vyöhyke oli kiinnitettynä lakin niskapuolelle. Värisävyltään keltaisen ja valkean yhdistelmää säväytti punainen verkareunus.

Käsityksemme mukaan sorokoiden kirjontakoristelu jäljitteli edellä mainittua väriskaalaa. Otsamuksissahan oli niin ikään kolmenlaista koristeainesta. Helmilakkien



Kuva 6. Kuolinpäähine: SU 4304: 7, Kattila. Valkoista tiivistä pellavapalttinaa. Luotoksittain ompelu on tehty punaisella puuvillalangalla. Koko 18 × 17 cm ynnä 36 × 29 cm.

Piirroksen on tehnyt Anja Punamäki 1991. Museovirasto.

keltaisia lasimassahelmiä vastasi kirjontalangan keltainen väri. Valkoinen tehosteväri voidaan rinnastaa otsamusten valkoiseen lehtosittain ompeluun. Messinkikirukkojen vastineina voidaan pitää metallilankaa ja metallisia paljetteja. Punainen verkareunus voidaan rinnastaa otsamuksen punaiseen aitaapistoreunukseen.

Vatjalaisnaisten perinteiseen päänkatteeseen verrattuna sorokka edusti helposti sovelluttavissa ja omaksuttavissa ollutta vaihtoehtoa. Sykeröön, huntuuun ja helmilakkiin eli eräänlaiseen yhdistelmäpäähineeseen tottuneet vatjalaisvaimot saattoivat siirtyä suuremmitta muutoksitta sliikkaan ja kirjontakoristeiseen sorokkaan. Uusi yhdistelmäpäähine oli edelliseen nähden selvästi yksinkertaisempi eikä vaatinut mm. hiusten leikkaamista. Funktioltaan sorokka soveltui paikas-hunnun seuraajaksi; se oli naisten naisten symboli ja mahdollisesti muotiin tullessaan nimenomaan nuorten vaimojen tunnusmerkki.

Ortodoksisten karjalaisten, inkeroisten ja venäläisten sorokkapäähineet

Inkerissä sorokkaa pitivät ortodoksiset karjalaiset, inkeroiset ja venäläiset. Inkerin ortodoksisten karjalaisten sorokat muistuttivat, niin kuin Alava ja Schvindt totesivat (Schvindt III: 99; A 9, A 545) Sakkolan samannimisiä päähineitä. Vuoden 1892 matkaltaan Alava osti kuusi sorokan otsamusta ja seitsemän lakimusta (SU 4524: 1—13). Ne kaikki on saatu aivan Suomen silloisen rajan tuntumasta Vuoleen Mäkienkylästä. Raudun, Sakkolan ja Räisälän harakoiden tapaan otsamuksen kirjontakoristelu koostui niissä kolmesta osasta, jotka ovat keskuskuviot eli *keselliset*, sitä kehystäneet sivukuviot eli *patsaat* ja alareunus eli *otsa*. Kirjontatekniikka on niin

ikään samanlainen eli kuviot on ommeltu varsi- ja etupistoin. Otsamusten kirjontakoristelun väritys oli tavallisesti puna-musta, josta poikkeuksena olivat suruharakat tummansini-ruskea-valkoisina (SU 4524: 6—7). Kirjontakuvioiden nimitykset ovat täysin rinnastettavissa eteläkarjalaisiin, kuten seuraavissa: Mustolan aitoja (SU 4524: 1), lehtoskuvia (SU 4524: 2), piisiaitoja (SU 4524: 3), piirusia (SU 4524: 4), siivilänpesusia tai suora-aitoja (SU 4524: 5) ja korttikuvia (SU 4524: 6).

Eteläkarjalaiset ja Inkerin karjalaisten harakat ovat rinnastettavissa toisiinsa. Kirjontatekniikan, värityksen ja kirjonta-aiheiden puolesta ne taas poikkesivat suurestikin vatjalaisten sorokoista. Ulkonäöllisen eron ohella eroa oli myös pitotavassa. Schvindtin mukaan eteläkarjalaiset harakat puettiin kahdesta palmikosta muodostetun sykerön varaan eli ilman aluspäähinettä (Schvindt 1913: 12).

Inkeröiden käyttämistä sorokoista ei ole kirjallisuudessa mainintoja. Vuonna 1892 Alava lunasti vanhalta Jeroman naiselta Soikkolan Loan kylässä sorokan ja siihen kuuluvan otsanauhan (Votica IV: 233; SU 4524: 110, 111).

Sorokan otsallinen eli *otsalliin* on keskentekoinen. Sen kirjontakoristelu muistuttaa eteläkarjalaisia myöhäisiä harakoita, joissa »ei enää kirjattu kesellistä umpeen, vaan jätettiin vaatetta lankakirjutuksien väliin näkyviin» — kirjoitti Schvindt (Schvindt A 545). Inkeröissorokan otsamuksen geometrisaiheiset kuviot on ommeltu valkoisella, punaisella ja oranssinvärisellä langalla nuorasittain ja varsipistoin. Vaikka tekniikka ja väritys ovat rinnastettavissa eteläkarjalaisten harakkoihin, ei kirjontakuvioille löydy vastinetta Schvindtin kuvastosta. Allekkain asetettujen kuusikulmioiden nimeä ei enää Loan kylässä tiedetty. Reuna-ompeleen ristikuvioita kutsuttiin nimellä *kahekshaaraist*. Lakimuksen päässä on puna-sini-keltaista luotoksittain ompelua karjalaisten harakoiden tapaan. Inkerin ortodoksisten karjalaisten harakoita muistuttava päähine puettiin välittömästi hiusten päälle ilman aluspäähinettä (Alava Votica IV: 233).

Inkeröisvaimon sorokkaan kuului lisäksi otsanauha, *pletna*, joka osittain peitti otsamuksen kirjontakuvioita. Sellaisesta hopealankanauhasta Alava maksoi 5 kopeekkaa. Sorokan käyttöajasta kerrottiin Alavalle seuraavasti:

»Ensin (ennen nykyistä polvea) oli sorokka (vähän korkeampi kuin vatjalaisten sapanä); sitten tuli kukkeli, jota vieläkin nykyinen vanha kansa hiukkasen pitää, vaikka nykyään ilman hännän piluja; kukkelin jälkeen ja kukkelin aikana sitten pidettiin sliikkaa, mutta tällä viime mainitulla ei näkynyt olleen pitkä ikä, koska se jo on hävinnyt kokonaan käytännöstä. (Alava Votica IV: 227)

Nämä tiedot on pantu muistiin Tarinaisin kylässä, joten sorokan käytöstä inkeröisalueella on ainakin kaksi kiintopistettä ja molemmat Soikkolan alueella, toinen Loan ja toinen Tarinaisin kylästä. Kummassakin paikassa sorokan muoti oli ohi jo vuonna 1892, ja mahdollisesti sen kesto-aika oli ohimenevä. Muodoltaan ja pitotavaltaan inkeröiden sorokka näyttää rinnastuneen pikemminkin eteläkarjalaisten ja Inkerin karjalaisten harakoiden kanssa samaan ryhmään.

Köppenin tilaston mukaan ei vatjalaiskylissä ole asunut venäläisiä vielä vuonna 1848, pikemminkin savakoita (Köppen 1867: 20). Venäläiskyliä sijoittui kuitenkin kiiloina vatjalaiskyläiden väliin (Talve 1981: 10—13). Inkerin venäläiset vaimot olivat käyttäneet sorokkaa ainakin 1800-luvun alkupuolella, jonka jälkeen se alkoi väistyä ensin kokosnikin ja sitten ommeltujen lakkien tieltä nopeaan tahtiin (Atlas, Russkie 1967 kartat 38, 40; Zelenin 1926: 329; Maslova 1956: 668—680). Dal'in mukaan sorokan käyttö rajoittui 1800-luvun lopussa nimenomaan Karjalaan (Dal' 1909: 401:

karjal. vaimon päähine*). Tiedetäänkin, että sorokkaa pidettiin ainoastaan vanhoillisissa saarekkeissa, kuten Tverin (Zelenin 1926: 329; Maslova 1951: 127, viite 1) ja Kargopolin (Maslova 1949: 5) alueilla.

Venäläinen sorokka oli yhdistelmäpäähine, joka koostui aluspäähineestä, sorokasta, otsanauhasta ja niskakoristeesta. Sellaisena se oli käytössä jo ainakin 1600-luvulta lähtien (Rabinovič 1986: 82). Kokonaisuuden tarkoitus oli, kuten aiemmin on kerrottu, verhota naisten hiukset näkymättömiksi. Toinen merkityskenttä eli käyttöyhteys ja naisen ikä tulivat ilmi koristelun laadusta ja määrästä (Zelenin 1926: 329—331, 544; Maslova 1956: 668—670). Inkerin venäläisten käyttämistä sorokoista ei ole tarkkoja tietoja. Käytettävissä oleva aineisto on peräisin eteläisovenäläisten laajalta alueelta. Vatjalaissorokoille lähimmät analogiat löytyivät Tverin venäläisten ja karjalaisten sorokoista.

Yhteisiä piirteitä olivat valkoinen kangaspohja, paljettien yhdistäminen kirjontakoristeluun, metallilankakirjonta ja otsamuksen kehystäminen kangaskaitalein ja nauhoihin. Yleisesti ottaen eteläisovenäläisalueella on suosittu punakankaisia sorokoita (Šmeleva-Tazihina 1970: 119; Zelenin 1926: 331; Maslova 1951: 25). Tverin venäläisillä ja karjalaisilla valkopohjaiset olivat iäkkäiden naisten tai arkikäytössä (Maslova 1951: T.LVI; Maslova 1956: 668). Metallilankakirjonta geometrisaiheisena ja paljetein varustettuna viittaa Tverin Ves'jeronon alueen karjalaisten sorokkoihin (Maslova 1951: 62). Metallilankakirjonta kuului eteläisovenäläisalueella varsinkin nuorten naisten sorokkojen koristeisiin (Maslova 1951: 105; Maslova 1956: 668, Maslova 1978: 16). Tverin alueelle osoittavat myös lintuaiheinen kultakirjonta ja sen tekniikka, lankaa säästävä metallilankakirjonta. Siellä valmistettiin etenkin Toržokin seuduilla luostareissa ja myös talonpoikaishäiden keskuudessa kultalankakirjontakoristeisia päähineitä (Maslova 1951: 64; Šmeleva-Tazihina 1970: 116). Esimerkiksi A.O. Heikel osti kansallismuseon suomalais-ugrilaisiin kokoelmiin syksyllä 1902 päähineen lakimuksen, jossa on lintu- ja ihmisaiheista kultalankakirjontaa. Heikelin mukaan se on »tjäpsun brokadinen lakimus Tresnan kylästä, jossa vain venäläisnaiset käyttävät sellaisia» (SU 4291: 208). Tverin venäläisnaisen päähineen kultalankakirjonta, sen aihe ja sen tekniikka, muistuttaa suuresti vatjalaissorokoiden lintuaiheista kultakirjontaa, eroa on ainoastaan pohjakankaassa.

Kirjontakoristeiseen sorokkaan kuului olennaisesti aluspäähine, otsanauha ja niskakoriste aivan vatjalaisten sorokoiden tapaan (mm. tverinkarjalaiset *sorok*-päähineet SU 4291: 13—191, niskakoristeet SU 4291: 192—199; SU 4523: 1—30). Otsamuksen metallilankakirjonta ja paljettien runsas määrä sekä niskakoristeiden käyttö olivat nimienomaan eteläisovenäläisille ja tverinkarjalaisille ominaisia piirteitä, joita esimerkiksi Vienan Karjalasta ei ole tavattu.

Venäläiseen esikuvaan viittaa lisäksi vatjalaissorokoiden terminologia. Otsamus on Alavan muistiinpanoissa *ottelnikka* (SU 4524: 140), očelia tai očorja (SU 4304: 49—53) kuten sen venäläinen vastine (Dal' 1909: 401 очолы; Maslova 1956: 668). Niskakoristeiden nimi on *pozatelnikka* (< ven. подзатыльникъ Dal' 1907: 445; Zelenin 1926: 332) ja otsanauha taas *pletjesko* (< ven. плетешокъ Dal' 1907: 314; Šmeleva-Tazihina 1970: 116). Prytkovalle kerrottiin samat nimitykset ja lisäksi on lakimuksesta annettu venäjänkielinen termi хвост (Prytkova 1930: 331). Lintuaihei-

*"Сорока (корельск. головной бабий уборъ пбг. ол. твр. арх. ниж. кстр. урал. ряз. тул. орл. вор. тмб.), . . . Это некрасивый, но самый богатый уборъ уже выходящий изъ обычая: но мне самому ещо случилось видить сороку въ десять тысячъ рублей."

sesta metallilankakirjonnata käytettiin Alavan mielestä vaihtoehtoisesti venäläispe-
räistä *užorad* tai vatjalaista *linnud* -sanaa (SU 4304: 49—53).

Vatjalaissorokan terminologian omakieliset nimitykset koskivat koristelun kan-
nalta tärkeitä metallisia paljetteja, *kanaa silmäd* (SU 4304: 49—53; Setälä 1964: 63
'napin tapaiset pyöreät kuparikoristeet sorokassa'; SU 4847: 1). Otsamuksen reu-
naan punaisella langalla aitapistoin tehty koriste oli Alavan mukaan *eittelyz* ja laki-
mus taas *äntä* (SU 4304: 49—53).

Vatjalaisille sorokka saattoi yleistyä Kattilan seudulla nimenomaan venäläisen esi-
kuvan mukaan. Korkeisiin huntupäähineisiin mieltyneet vatjalaisnaiset hyväksyivät
aluspäähineen varaan asetettavan sorokan, jossa oli hillitynväristä kirjontakoriste-
lua. Sorokka tuli vatjalaisvaimojen päähineeksi 1800-luvun puolivälissä, jolloin ve-
näläisnaiset olivat luopuneet tai olivat luopumaisillaan siitä. Voidaan pitää mahdol-
lisena, että vatjalaisnaiset hankkivat sorokoita venäläisiltä ostamalla. Tähän viittaa-
via tietoja on Alavan muistiinpanoissa, toinen kesältä 1892 ja toinen taas vuodelta
1901. Pummolassa 16. 8. 1892 Alava merkitsi muistiin, että sorokan »*otselnikka*
on ostettu, ei omatekoinen» (Alava Votica III: 250). Toinen tieto on peräisin Paroi-
babalta Kattilan Suuriotsasta: »Ize emmä mahtanun tehä, sieltä on össettu Pihlaala
cülässä» (SU 4304: 53, Votica III: 103).

Käytettyjen pukukappaleiden hankinta ei ole ollut tavatonta kansanomaisessa pu-
keutumisessa. Näin esimerkiksi yöyriäiset saattoivat pitkittää kansanpuvun käyttöä
ostamalla suomalaisilta esiliinoja, nauhoja ja huiveja, joita muotipukuun siirtyneet
suomalaiset eivät ole enää pitäneet (Lönnqvist 1972: 317). Seiskarilaiset ja lavansaa-
relaiset kelpuuttivat taas 1800-luvun loppupuolella virolaisia esiliinoja (KK A 7999:
esiliina *esvaate, polle*, tuotu Virosta, kuulunut myyjän isoäidille) ja virolaisia solkia
kulkeutui aina Savoan asti (mm. A 2111). Vienankarjalaiset kävivät ostamassa so-
rokkapäähineitä venäläisestä Sorokan kaupungista (SU 4905: 3 Vuokkiniemi, Kivi-
järvi). Vuoritsremissien luovuttua rahakylläisestä korustostaan 1800-luvun loppu-
puolella hyötyivät niistä naapuritsuvassit, jotka ostivat tseremissinaisilta heidän käy-
töstä poistettuja olkavöitään (Lehtinen 1983: 147). Unkarilaiskylissä kansanpuku-
jen muutosprosessi alkoi 1920-luvulla, jolloin kansanpukuja vielä käyttävät paikka-
kunnat hyödynsivät muiden hylättyjä pukukappaleita etenkin tiettyjen kangaslaatu-
jen takia, joita ei muuten enää ollut saatavissa (Gergely 1978: 207; Horváth 1972:
250—251; Péterbencze 1990: 86). Samoin saattoivat vatjalaisnaiset kelpuuttaa omak-
seen venäläisten käytöstä poistettuja sorokoita, jotka soveltuivat pitotapaan ja ko-
risteluun nähden heidän perinteiseen makuunsa.

Päätelmät

1800-luvun puoliväli oli murrosvaihetta koko Venäjällä ja näin myös Inkerissä. Vuon-
na 1861 säädetty maareformi mullisti talonpoikien sidonnaisuutta maahan ja karta-
noon. Inkerissä Pietarin vaikutus oli tuntuva (Karste-Liikkanen 1968: 39, 72—73;
Slygina 1965: 63). Samoihin aikoihin alkoi alueelle virrata yhä enenevässä määrin
venäläistä väestöä. Väestörakenne muuttui ratkaisevasti. Vuonna 1848 asui Inkeris-
sä venäläisiä 295 389, ja vuonna 1897 heitä oli miltei kaksinkertainen määrä, 512 004
(Vyskočkov 1986: 116, 120). Tälle prosessille löytyy selitystä Alavan muistiinpano-
takin. Pummolassa 16. 8. 1892 hän kirjoitti muistiin seuraavaa: »Kansan muistissa-
kin on säilynyt, että venäläisiä *oli tuotu* (Alavan alleviivaus) Kattilan paikalle, siitä

sitten nuo venäläiskylät niillä paikoin.» (Alava Votica III: 249). Vuosisadan alussa Pihlaalan kylän asukkaista oli puolet venäläisiä ja näin venäläistyivät myös Kattilasta länteen sijaitsevat vatjalaiskylät (Talve 1981: 110—111).

Myös runonkerääjät panivat merkille nopean venäläistymistahdin. Alavan haastateltavien mukaan ruvettiin venäjäksi laulamaan heidän nuoruudessaan eli vuosina 1892 ja 1901 saatujen tietojen mukaan noin 40 vuotta takaperin (Alava Votica III: 247; XII: 195; Alava 1908: 61). Samoin kerrottiin vuonna 1906 Väinö Salmiselle, että venäjäksi oli laulettu vatjalaiskylissä jo 50 vuotta (Laiho 1940: 229). Ortodoksinen uskonto, venäjänkielinen koululaitos, ansiotyöt ukopaikkakunnalla ja yleistyvät seka-avioliitot vaikuttivat vatjan kielen ja oletettavasti myös vatjalaisen kansanpuvun yhä rajoittuvaan käyttöön (Paulaharju 1919: 107; Lensu 1930: 262; Mägiste 1943: 25, 36, 40—42, 63, 113; Kettunen 1945: 206—207, 231; Ariste 1960: 105, 204; Slygina 1965: 64). Näyttää siltä, että samaan aikaan kuin venäjän kieli otettiin käyttöön mm. häissä ja keinoilla lauletaessa, hyväksyttiin myös venäläinen pukuparsi omaan perinteiseen makuun sovellettuna.

Häillä, niihin liittyvillä menoilla ja tavoilla oli tietävästi voimakas vaikutus myös pukuun ja etenkin päähineeseen (Talve 1981). Mikäli hypoteesi sorokan ajoituksesta on oikea, se tarkoittanee, että sorokka tuli 1850-luvulla nuorten vastavihittyjen vaimojen päähineeksi paikas-hunnun ja helmilakin muodostaman yhdistelmän tilalle. Tässä on otettava huomioon sorokamuodin kestoa ajatellen muuan seikka, nimittäin myötäjäiset. Myös vatjalaisten keskuudessa nuorikolla oli tapana valmistaa etukäteen koko elinikänsä aikana käytettävät pukukappaleensa ja päähineensä (Waronen 1990: 68). Jos vatjalaisnuorikot hankkivat venäläisiltä tai tekivät venäläismallin mukaiset sorokkansa 1850-luvulla, niitä pidettiinkin ainakin yhden sukupolven ajan eli 1880-luvun loppuun asti. Alkuun sorokan funktiona oli osoittaa paitsi aviosääntä, myös ikää ja oletettavasti juhlatilannetta. Lopuksi 1870-luvulla sorokoita käytettiin loppuun, kun nuoret jo siirtyivät käyttämään uudenaikaista povoinik-lakkia ja funktionmuutoksen kautta sorokasta tuli vanhojen naisten päähine.

Venäläistymistä edistivät lisäksi ortodoksisten praasnikat ja mahdollisesti kirkkoherra J. W. Murmanin hääasetus. Vuonna 1872 voimaan astunut asetus aiheutti oma-kielisen häälaulun hiljattaista katoamista paitsi suomenkielissä seurakunnissa myös muualla Inkerissä (Laiho 1937: 444).

Kattilassa ja sen lähiseudulla ei venäläistyminen ole välittömästi muuttanut radikaalisesti kansanpukua muotipuvuksi. Olihan vatjalainen kansanpuku identiteetin tunnusmerkki ja sellaiseen tunnettiin yhä tarvetta. Kansanpukua uusittiin hyväksymällä vieraita, tässä tapauksessa alun perin venäläisiä pukukappaleita. Innovaatioprosessin tuloksena oli täydellinen funktionmuutos: venäläisestä sorokasta tuli vatjalainen päähine ja sellaisenaan vatjalaisen identiteetin merkki.

Innovaationa hyväksytyyn pukuun kuului kirjontakoristeinen *čiuutto*, sarafaaninmallinen olkainhame valkeana (*ummikko*) tai siniseksi värjättyä (*krassikke*, *sinikke*) ja hihallinen päällyspaita (*pihtaperetnikka*). Valkoisen paidan ja sinisen hameen yhdistelmä vastasi kenties entistä nuorten naisten pukukokonaisuutta, johon kuuluivat lyhyet yliset (*ihad*) ja sininen verkahame (*rukka*). Valkeana taas edusti vanhojen naisten pukua entinen samanniminen mutta erimallinen pitkähihainen päällyspaita, joka toimi ainoana vartalonverhona (*ummikko*). Uuteen pukuun kuuluva sorokka merkitsi helppokäyttöistä vaihtoehtoa entisen hunnun tilalle, jonka edellytyksenä oli ollut hiusten leikkaaminen.

Kansanpuku ei ole koskaan ollut staattinen, vaan siihen on aina ja kaikkialla so-

vellettu uudistuksia milloin eri aikakausien, milloin eri säätyjen tai eri kansallisuuksien pukuparresta. Teollistumis- ja kaupunkilaistumisprosessin yhteydessä on harvemmin siirretty välittömästi muotipukuun, vaan mieluiten eräänlaisen siirtymävaiheen kautta. Kansanomaisen ja kaupunkilaispuvun yhdistelmistä on runsaasti tietoja eri puolilta Eurooppaa, mm. V. Vingåkerista (Nylén 1972: 22), Vöyristä (Lönnqvist 1972: 337), saksankieliseltä alueelta (Petraschek-Heim 1966: 86–87), Unkarista (Gergely 1978: 203; Fülemlé-Stefány 1989: 87), eteläisovenäläisiltä (Maslova 1966: 105) ja mareilta (Molotova 1988: 67).

Vatjalaisten uusittu pukuparsi sorokkapäähineineen vastasi tätä siirtymävaihetta kansanpuvun muutosprosessissa. Muutokseen vaikutti venäläinen väestö, joka oli juuri luopunut kyseisestä pukuparresta ja siihen kuuluvasta sorokasta siirtymällä käyttämään röijypukua ja lakkia. Siihen asti venäläisten tunnusmerkkinä toiminut sorokka koki funktionmuutoksen. Siitä tuli vatjalaisten tunnusmerkki monikansallisella ja -kielisellä alueella. Sorokan toisena merkityksenä oli osoittaa paikallista sidonnaisuutta eli pienryhmää, nimittäin Kattilaa ja sen lähikyliä. Gerndt (1974: 86) ja Weber-Kellermann (1978: 123) kutsuivat vastaavaa muutosta paitsi funktion- myös kulttuurimuutokseksi. Sorokka tuli 1850-luvulla symbolisoimaan vatjalaista identiteettiä, se vastasi ja samalla vahvisti sitä. Saarekkeenomaisesti asuneet vatjalaiset osoittivat konservatismia silloin, kun oli tarjoilla kaupunkilaisväestön ja toisaalta venäläisten käyttämä muodikas pukuparsi. Innovaationa he hyväksyivät kansallistunnukseseen venäläisnaisten jo hylkäämän kansanomaisen pukuparren, jossa oli kuitenkin useita yhtymäkohtia vatjalaisten 1800-luvun alussa käytettyyn pukuparteen. Korea puku ja erikoisesti kultalankakoristeinen sorokka ehkä vastasivat samaa naisten kaipuuta »ylennettyyn, kuvitelmaelämään», jota kuvastivat heidän laulunsa — kuten kirjoitti runollisesti M. Haavio (Haavio 1943: 244).

Kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Museovirasto

Kansatieteen toimisto

Kotimaisten esinekokoelmien luettelot

Luettelo Suomen ylioppilas-osakuntien kansatieteellisistä kokoelmista. Toim. Theodor Schvindt. Ensimmäinen vihko. Tuvat ja kuvaryhmät. A: Vaatteet ja pukuun kuuluvat koristukset. Wiipurin lääni. Helsingissä 1883. (A 9, A 545)

Suomalais-ugrialaisten esinekokoelmien luettelot

Luettelo Suomen ylioppilas-osakuntien kansatieteellisistä kokoelmista. Toim. Theodor Schvindt. Kolmas vihko. Helsinki 1889. Inkeriläisiä naispukuja. Esineitä Tverin Karjalasta (SU 4523; SU 4524)

Luettelo Suomen ylioppilas-osakuntien (nykyään Valtiolle kuuluvista) kansatieteellisistä kokoelmista. Toim. U.T. Sirelius. Lisäviikko II. Helsinki 1901. Inkeriläisiä ja vatjalaisia pukuja y.m. esineitä.

Kirjoittanut W. Alava. (SU 4524) Luettelot I (SU 4304), II (SU 4291; SU 4521), III (SU 4847)

Ylioppilasosakuntien kansatieteellisen museon pöytäkirjat

Kansatieteen kuva-arkisto

Kotimaiset kuvakokoelmat (KK)

Suomalais-ugrilaiset kuvakokoelmat (SUK)

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kansanrunousarkisto

Votica = V. Alavan muistiinpanoja Inkeristä vuosilta 1892 ja 1901

III Laukaan puolelta

IV Tietoja Soikkolan puolelta

- V Häätapoja, tietoja Kattilan puolelta 1892
 X Statistiikkaa vatjalaisista
 XII Kattila, Suuriotsa 1901
 XVI Matin kylässä

Painetut lähteet

- Ahlqvist 1856
Ahlqvist, August. Wotisk Grammatik jemte språkprof och ordförteckning. Acta Societatis Scientiarum Fennicae, Tomus V. Helsingforsiae.
- Alava 1901
Alava, Vihtori. ”Iliää kahči”. Virittäjä.
 - 1908
Alava, V. Vatjalaisia häätapoja, häälauluja ja -itkuja. Vähäisiä kirjelmiä XLII. Helsinki.
 - 1927
Alava, V. Vatjalaisten luona noin 25 vuotta takaperin. Uusi Suometar 1927/295.
- Ariste 1960
Ariste, Paul. Tänäpäeva vadjalastest. Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XVII, Tallinn.
- Atlas, Russkie 1967
Русские: историко-этнографический атлас. Земледение, крестьянское жилище. Крестьянская одежда. Середина XIX-начало XX века. Карты. Москва.
- Boehn 1925
Boehn, Max von. Die Mode. Menschen und Mode im Mittelalter. Vom Untergang der alten Welt bis zur Renaissance. München.
- Boucher 1965
Boucher, François. Histoire du costume en Occident de l’ antiquité à nos jours. Déchaux.
- Dal’ 1907, 1909
Даль, Владимир. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. третий, 1907. Т. четвертый 1909. С.-Петербург-Москва.
- Fülemile-Stefány 1989
Fülemile, Ágnes-Stefány, Judit. A kazári női viselet változása a XIX–XX. században. Dissertationes Ethnographicae 7. Budapest.
- Gagen-Torn 1933
Гэген-Торн, Н.И. Магическое значение волос и головных уборов в свадебных обрядах Восточной Европы. Этнография 1933/5–6. Москва.
- Gergely 1978
Gergely, Katalin. Változások Varsány népviseletében. In: Varsány. Változások egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához. Szerk. Bodrogi Tibor. Budapest.
- Gerndt 1974
Gerndt, Helge. Kleidung als Indikator kultureller Prozesse. Eine Problemskizze. Schweizerisches Archiv für Volkskunde. 70. Jahrgang, Heft 3–4. Basel.
- Haavamäe 1934
Haavamäe, Alma. Vatjalaisia kuolemaan ja hautaamiseen liittyviä tapoja ja uskomuksia. Virittäjä.
- Haavio 1943
Haavio, Martti. Viimeiset runonlaulajat. Helsinki, Porvoo.
- Haltsonen 1958a
Haltsonen, Sulo. Lönnrotin keräämät vatjalaiset itkut. Virittäjä.
 - 1958b
Haltsonen, Sulo. Antal Regulyn vatjalaismuistiinpanot 1841. Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 60. Helsinki.
- Heikel 1900
Heikel, A.O. Sykerö ynnä muita senlaatuksia hiuslaitoksia Suomen sukuisilla kansoilla. Suomen Museo VII.
- Heller-Winter 1984
Heller-Winter, Elisabeth. Der Hut im Bilde mehr als ein Kleidungsstück. In: Von Kopf bis Hut.

- Kopfbedeckungen aus der Textilsammlung des Münchner Stadtmuseums von 18. Jahrhundert bis 1984. Katalog zur Ausstellung im Münchner Stadtmuseum 17. Februar – 9. September 1984.
- Horváth 1972
Horváth, Terézia. Kapuvár népviselete. Néprajzi Közlemények XVI–XVII. Budapest.
- Karste-Liikkanen 1968
Karste-Liikkanen, Greta. Pietari-suuntaus kannakselaisessa elämäkentässä 1800-luvun loppupuolelta vuoteen 1918. Kansatieteellinen arkisto 20.
- Kettunen – Posti 1932
Kettunen, Lauri – Posti, Lauri. Näytteitä vatjan kielestä. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LXIII. Helsinki.
- Kettunen 1945
Kettunen Lauri, Tieteen matkamiehenä. Kaksitoista ensimmäistä retkeä 1907–1918. Porvoo–Helsinki.
- Köppen 1867
Köppen, Peter v. Erklärender Text zu den ethnographischen Karte des St. Petersburger Gouvernements. St. Petersburg.
- Laiho 1937
Laiho, Lauri. Syitä Inkerin vanhan häälaulun kuolemiseen. Virittäjä.
- 1940
Laiho, Lauri. Viron Inkeri kansanrunouden maana. Virittäjä.
- Lehtinen 1983
Lehtinen, Ildikó. Muotitietoisien vuorimarinaisen puku. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 183. Helsinki.
- Leloir 1951
Leloir, Maurice. Dictionnaire du costume et de ses accessoires, des armes et des étoffes des origines à nos jours. Paris.
- Lensu 1930
Ленсу, Я.Я. Материалы по говорам води. Западнофинский сборник. Труды Комиссии по изучению племенного состава населения СССР и сопредельных стран, 16. Ленинград.
- Ley 1984
Ley, Andreas. Stimmung am Kopf – signale vom Hut. In: Von Kopf bis Hut. Kopfbedeckungen aus der Textilsammlung des Münchner Stadtmuseum von 18. Jahrhundert bis 1984 Katalog zur Ausstellung im Münchner Stadtmuseum 17. Februar 9. September 1984.
- Lönnqvist 1972
Lönnqvist, Bo. Dräkt och mode i ett landsbygssamhälle 1870–1920. Kansatieteellinen arkisto 24. Helsingfors.
- Lukkarinen 1912
Lukkarinen, J. Inkeriläisten praasnikoista. Suomi. Neljäs jakso, 11. osa. Helsinki 1911 ja 1913.
- Manninen 1934
Manninen, Ilmari. Puku. In: Suomen suku III. Helsinki.
- Maslova 1949
Маслова, Г.С. Старинная одежда и гончарное производство Каргопольщины (По материалам командировки 1974 г.). Краткие сообщения Института этнографии, У1. Москва.
- 1951
Маслова, Г.С. Народный орнамент верхневолжских карел. Труды Института этнографии, Новая серия XI. Москва.
- 1956
Маслова, Г.С. Народная одежда русских, украинцев и белорусов в XIX-начале XX в. Восточнославянский этнографический сборник. Труды Института этнографии, Новая серия XXXI. Москва.
- 1966
Маслова, Г.С. Изменение традиционного рязанского народного костюма за годы советской власти (По материалам Комплексной экспедиции Института этнографии АН СССР). Советская этнография 1966/5. Москва.
- 1978
Маслова, Г.С. Орнамент русской народной вышивки как историко-этнографический источник. Москва.

- Molotova 1988
Молотова, Т.И. Тенденции развития народного костюма (1920–1980). Народные художественные промыслы Марийской АССР. Йошкар-Ола.
- Mustonen 1883
Mustonen, O.A.F. Muistoonpanoja Vatjan kielestä. Virittäjä.
- Mägiste 1943
Mägiste, Julius. Wotische Erzählen. Wotische Sprachproben. Gesammelt und herausgegeben von Julius Mägiste. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 118. Helsinki.
- Nylén 1972
Nylén, Anna-Maja. Foldräkter ur Nordiska museets samlingar. Nordiska museets handlingar 77. Lund.
- Ojansuu 1906
Ojansuu, H.O. Henrik Gabriel Porthanin vatjalaisharrastukset. Virittäjä.
- Paulaharju 1919
Paulaharju, Samuli. Kuva tuolta, toinen täältä kautta Suur-Suomen. Helsinki.
- Péterbencze 1990
Péterbencze, Anikó. ”Kecele, kacó, zsámboki matyó”. A noi viselet változása Zsámbokon (1900–1990). Életmód és tradíció, 6. Budapest.
- Petraschek-Heim 1966
Petraschek-Heim, Ingeborg. Die Sprache der Kleidung. Wesen und Wandel von Tracht, Mode, Kostüm und Uniform. Wien.
- Prytkova 1930
Прыткова, Н.Ф. Одежда ижор и води. Западнофинский сборник. Труды Комиссии по изучению племенного состава населения СССР и сопредельных стран, 16. Ленинград.
- Pykkänen 1955
Pykkänen Riitta. Säätyläispuku Suomessa vanhemmalla Vaasa-ajalla 1550–1620. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 55. Helsinki.
- Päss 1939
Päss, Elmar. Death, Burial and Life beyond Grave with the Estonian Ingers and the Votes. Opetatud Eesti Seltsi Aastaraamat, II. Tartu.
- Rabinovič 1986
Рабинович, М.Г. Одежда русских XI–XV вв. In Древняя одежда народов Восточной Европы. Материалы к историко-этнографическому атласу. Отв.ред. М.П. Рабинович. Москва.
- Ränk 1960
Ränk, Gustav. Vatjalaiset. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 267. Helsinki.
- Salminen 1929
Salminen, Väinö. Kertovien runojen historiaa, Inkeri. Suomi, Viides jaks 8:s osa. Helsinki.
- 1931
Salminen, Väinö. Inkerin runonlaulajat. Suomen kansan vanhat runot. V:3. Itä- ja Pohjois-Inkerin runot. Helsinki.
- Schvindt 1895
Schvindt, Theodor. Suomalaisia koristeita. Ompelukoristeita ja kuoseja. Finnische Ornamente. Stickornamente und Muster. I. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 85 Osa 1. Helsinki.
- 1913
Schvindt, Theodor. Suomen kansan pukuja 1800-luvulla. I Karjala. Helsinki.
- Setälä 1964
Setälä, E.N. E.N. Setälän vatjalaismuistiinpanot. Painokuntoon toimittaneet ja julkaisseet Lauri Posti ja Seppo Suhonen. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 135. Helsinki.
- Sirelius 1916
Sirelius, U.T. Suomen kansanpukujen historia. Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 31. Helsinki.
- Svensson 1929
Svensson, Sigfrid. Jungfrukrans och hustruduk. Svenska kulturbilder. Bd 1. Stockholm.

Šlygina 1965

Шлыгина, М.В. Роль хозяйственных занятий в ассимиляции водско-ижорского населения в конце XIX-начале XX в. Советская этнография 1965/4. Москва.

- 1977

Шлыгина, Н.В. О русских элементах в женской одежде води. Этнографические исследования Северо-Запада СССР. Традиции и культура сельского населения. Этнография Петербурга. Ленинград.

- 1986

Шлыгина, Н.В. Архаические формы женской одежды води и ижоры. In: Древняя одежда народов Восточной Европы. Материалы к историко-этнографическому атласу. Отв. ред. М.Г. Рабинович. Москва.

Šmeleva-Tazihina 1970

Шмелева, М.Н. – Тазихина, Л.В. Украшения русской крестьянской одежды. Русские. Историко-этнографический атлас из истории русского народного жилища и костюма (украшение крестьянских домов и одежды) середина XIX начало XX в. Москва.

Talve 1981

Talve, Ilmar. Vatjalaista kansankulttuuria. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 179. Helsinki.

- 1987

Talve, Ilmar. Morsiamesta nuorikoksi: häiden rakenne itämerensuomalaisilla. Scripta Ethnologica 37. Turku.

Waronen 1990

Waronen, Lili. Pappilan emäntänä Kaprion seurakunnassa. Kalevalaseuran vuosikirja 69-70. Helsinki.

Weber-Kellermann 1978

Weber-Kellermann, Ingeborg. Über den Brauch des Schenkens. In: Brauch-Familie-Arbeitsleben. Schriften von Ingeborg Weber-Kellermann. Marburger Studien zur vergleichenden Ethnosozio-logie. Band. 10.

Vyskočkov 1989

Выскочков, Л.В. Об этническом составе сельского населения северо-запада России (вторая половина XV111–X1X в.). Петербург и губерния. Историко-этнографические исследования. Отв.ред. Н.В. Юхнева. Ленинград.

Zelenin 1926

Зеленин, Дм. Женские головные уборы восточных (русских) славян. Slavia. Praha.

Zitschka 1984

Zitschka, Ulrike. Von Kopf mit Hut. Das Kopftuch. In: Von Kopf bis Hut. Kopfbedeckungen aus der Textilsammlung des Münchner Stadtmuseums von 18. Jahrhundert bis 1984. Katalog zur Ausstellung im Münchner Stadtmuseum 17. Februar – 9. September 1984.

Õpik 1970

Õpik, Elina. Vadjalastest ja isuritest XVIII. saj. lõpul. Etnograafilisi ja lingvistilisi materjale Fjodor Tumanski Peterburi kubermangu kirjelduses. Toimetanud A. Viires. Tallinn.